

DOI: <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2021-64-01>

УДК 130.2

### **Олена Володимирівна Титар**

доктор філософських наук,  
професор кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету  
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,  
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022, Україна,  
<https://orcid.org/0000-0002-1951-7830>

### **Ганна Костянтинівна Костенко**

аспірантка кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету  
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,  
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022, Україна,  
<https://orcid.org/0000-0002-2731-5251>

### **Наталія Миколаївна Овчаренко**

старший викладач кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету  
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,  
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022, Україна,  
<https://orcid.org/0000-0002-1243-8988>

## **ФІЛОСОФІЯ ЯК АГОРА КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ: ЗУСТРІЧ МАРТИНА ГАЙДЕГГЕРА ТА ПАУЛЯ ЦЕЛАНА**

Розглянута філософія як поезис і праксис, як агора культурного діалогу. На основі герменевтичного аналізу одного вірша Пауля Целана («Тодтнауберг») встановлена можливість діалогу між філософією ХХ століття (Мартин Гайдеггер) та поезією ХХ століття (Пауль Целан) в агорі публічного філософування. Пауль Целан отримав втішення (euphrasia) філософією. Доводиться, що філософія завжди більше, ніж окремі філософи, такий головний урок, засвоєний автором «Тодтнауберга». Показано, що антропологічна проблематика завжди ширше, ніж окремі дискурси, хоча навіть в окремих творах (трактат, вірш) ми можемо виявити цілий спектр таких дискурсів.

Поет присвячує цьому поворотному моменту в його житті і розвитку філософії ХХ століття (зустрічі з найвідомішим та найвпливовішим філософом ХХ століття Мартином Гайдеггером) вірш «Тодтнауберг», пише його німецькою мовою, тим самим говорячи про своє максимальне налаштування на діалог і комунікацію.

Філософія розглядається як складне поєднання поезису і праксису, різноманітних дискурсів, як місце культурного діалогу і як терапія культурних травм. Такого втішення (euphrasia) філософією і потребував Пауль Целан, і він його отримав від філософії та філософської комунікації загалом, а не від Мартина Гайдеггера (розглянуті причини спотворення комунікації та цілісність діалогічного дискурсу).

На жаль, сам М. Гайдеггер не завжди був готовий до такого діалогу, але його філософія діє від його імені, доповнюючи слова поезії, сама ситуація агори закладається вільністю філософської думки.. На яких верхівках би не перебували люди – чи Поезії, чи Філософії, на верхівці Горі Мерців чи Чарівної гори – головне, щоб вони зберігали гуманність і відкритість до Іншого голосу, що чутний з будь-якої вершини.

Мова надає можливість не тільки висловлюватись, а й створювати – відтворювати єдність світу, єдність священного та буття, значення Логосу значно поглиблює як філософію мови, так і теорію перформативності у креативній, терапевтичній функції Слова. Логос надає істинності та всеохопності висловлюванню. Це надає можливість не об'єктивної, а онтологічної ідентичності, яка через слово розкриває єдність буття, долає його розірваність і травмованість.

Ключові слова: **герменевтичний аналіз, дискурс, травма, метафора, агора, культурний діалог**

**Як цитувати:** Титар, О., Костенко, Г., Овчаренко, Н. (2021). Філософія як агора культурного діалогу: зустріч Мартина Гайдеггера та Пауля Целана. *Вісник Харківського національного*

університету імені В.Н.Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки», (64), 6-13.  
<https://doi.org/10.26565/2306-6687-2021-64-01>

**In cites:** Tytar, O., Kostenko, G., Ovcharenko, N. (2021). Philosophy as an agora of cultural dialogue: meeting of Martin Heidegger and Paul Celan. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series "The Theory of Culture and Philosophy of Science"*, (64), 6-13.  
<https://doi.org/10.26565/2306-6687-2021-64-01> [In Ukr]

**Постановка проблеми.** Агора передбачає можливість діалогу, найвеличніший мислитель ХХ століття Мартин Гайдеггер та найвитонченіший поет ХХ століття Пауль Целан зустрілись у місцевості Шварцваальд, у селищі Тодтнауберг, на основі цієї зустрічі поет пише одноіменний вірш.

Тодт-науберг (Tod – смерть, Berg – гора) [Целан, 2018].– дослівно з німецькою гора мертвих – стає певним випробувальним моментом у діалозі між Паулем Целаном та Мартином Гайдеггером (деякі дослідники звертають увагу на те, що Organisation Todt – німецький підрозділ, що розподіляв табірників, в тому числі батьків Пауля Целана, на дорожні роботи, скрите протистояння-метафора «Гора мертвих» – «Чарівна гора» Томаса Манна, автора, що мав найглибший вплив на Целана [Коваль, Крюкова, 2020]., також прочитується у цій назві). Томас Манн розмірковував про ельфичне начало у мисленні й поезії, започатковане Й. Гете, ХХ століття стає певним заручником цього ельфичного начала.

**Аналіз ступеня дослідження та останніх публікацій з теми дослідження.** Філософські та світоглядні основи поезії Пауля Целана досліджували Х.Г. Гадамер [Гадамер, 2007], Ж. Боллак [Bollak, 2006], О.А. Коваль, Е.Б. Крюкова [Коваль, Крюкова, 2020], Ф. Лаку-Лабарт [Лаку-Лабарт, 2015], А. Лемке [Lemke, 2002].

Про філософію як поєднання поетичного і практичного розмірковували Арістотель, Х.Г. Гадамер [Гадамер, 2007], Ф. Лаку-Лабарт [Лаку-Лабарт, 2015], А. Лемке [Lemke, 2002], П. Рікер [Рікер, 1996], М. Хайдеггер [Хайдеггер, 2003; Хайдеггер, 1993; Хайдеггер, М. 1991], М. Шарп [Sharpe, 2021]. Основи герменевтичного аналізу закладаються у працях Х.Г. Гадамера [Гадамер, 2007], П. Рікера [Рікер, 1996], М. Хайдеггера [Хайдеггер, 2003; Хайдеггер, 2006; Хайдеггер, 1993; Хайдеггер, 1991], Філософське осмислення травми представлено у роботах К. Карут [Caruth, 2016], Х.Г. Гадамера [Гадамер, 2007], П. Рікера [Рікер, 1996], Г.У. Гумбрехта [Гумбрехт, 2020]. Про взаємодію етичного та літературного дискурсу, літературу як філософію культури, контекстуальність поезії щодо антропологічних та онтологічних проблем говорять М. Беднарск [Bednarsk, 2020], Р. Вілбурн [Wilburn, 2021], Г. Далакуа [Dalaqua, 2020], Ф. Лаку-Лабарт [Лаку-Лабарт, 2015], А. Лемке [Lemke, 2002], П. Рікер [Рікер, 1996], М. Шарп [Sharpe, 2021].

**Мета дослідження** – на основі герменевтики одного вірша Пауля Целана («Тодтнауберг»), присвяченого зустрічі поета і філософа, встановити можливість діалогу між філософією ХХ століття (Мартин Гайдеггер) та поезією ХХ століття (Пауль Целан), а також роль філософії у доланні травматичного колоніального досвіду.

**Виклад основного матеріалу та отриманих наукових результатів дослідження.** Поет присвячує цьому поворотному моменту в його житті і розвитку філософії ХХ століття (зустрічі з найвідомішим та найвпливовішим філософом ХХ століття Мартином Гайдеггером) вірш «Тодтнауберг», пише його німецькою мовою, тим самим говорячи про своє максимальне налаштування на діалог і комунікацію. Ось цей вірш.

Arnika, Augentrost, der / Trunk aus den Brunnes mit den / Sternwürfel drauf, / in der / Bütte, / die in das Buch / – vessen Namen nahms auf / vor den meinen? – / die in dies Buch / geschriebene Zeile von / einer Boffnung, heute, / auf eines Denkenden / kommendes / Wort / in Berzen,

Waldvasen, uneingeboet, / Orchis und Orchis, einzeln, / Krudes, später, in Fhren / deutlich, / der uns fährt, der Mensch, / der's mit anhört, / die halb – / beschrittenen Knüppel – / pfade in Bochmoor, / Feuchtes, / viel [Целан, 2018, с. 54-56].

Поет готовий до діалогу, до своєї агори, але виявляється, що його може почути лише Всевишній, у цьому і полягає завдання філософії – почати діалог навіть тоді, коли співбесідник свідомо ігнорує важливу життєво визначальну проблематику – «der uns fährt, der

Mensch,/ der's mit anhört,» («чоловік, що везе нас, // дослухається, (Він чує це)») [Целан, 2018, с. 55] [In Ukr].

Адептом Гайдеггера у цій зустрічі виступає лише Х.-Г. Гадамер – «Лише пізніше, на шляху додому йому (Паулю Целану – прим. О. Т, Г. К., Н. О.) стало ясно те, що Гайдеггер бурмотів собі під ніс і що спершу здався йому неотесаним і грубим – він почав його розуміти. Він зрозумів ризикованість мислення, свідком якого інший («людина») може стати мимовільно, сам того не усвідомлюючи, він зрозумів ризикованість просування ненадійним ґрунтом, нібито за жердиною пересуваючись стежею, котрою не можна дійти до кінця» [Гадамер, 2007, с. 137] [In Ukr].

Доцент факультету німецької мови і літератури Сорбонни Пауль Целан мріє здавалось про неможливе – коли не вибачення, то визнання злочинності фашистського режиму, що знищив багатьох євреїв на підставі нелюдських расових теорій, незважаючи на надії, поет виходить від філософа розчарований, маленьку надію змушує жевріти його наступний діалог з Гайдеггером у машині, але виявляється, що ці надії примарні і не справдяться, проте поруч з кожним на цій горі мертвих завжди є Бог, що дослухається до жертв так само як і до злочинців, виступає гарантом будь-якого діалогу і Слова як основи Філософії і Поезії.

Поет мріє прокласти шлях у лісі (де «недо-торенные, лесом поваленные тропы в топях»), «проточений журнал – стежки на високому болоті», «beschrifteten Knüppel – pfade in Vochtoog» [Целан, 2018, с.55] [In Ukr]) – той, що нас веде, везе, Всевишній, він чує і співчуває, діалог відбувається тоді, коли є два учасника і обидва чують – діалог мав відбутись з Гайдеггером, а відбувається з Богом, все одно Бог надає цю ситуацію агори, що присутня у віддаленому Чорному Лісі на Горі Мерців, де все «сиро і сіро», тобто по-сирітськи тьмяно («Feuchtes, // viel», «humidity, // much» [Целан, 2018], у перекладі Майкла Гамбургера – «вогкість, багато»).

Один з відомих дослідників спадщини Целана Філіп Лаку-Лабарт справедливо відмічає, що «Тодтнауберг» віршем «можна назвати умовно: це одна-єдина фраза, поділена, алегорична, граматично неправильна. Не каркас, а залишок – осад – оповіді, що не відбулась, якісь помітки і зарубки» [Лаку-Лабарт, 2015, с. 47] [In Ukr], часто Гайдеггер ототожнював себе з деревом («дерево – мій друг»), а дерево недочуває звернень до себе, воно міцне, але глухе.

Одразу вірш починається з неоднозначної образності – трави і квіти зустрічають поета, далі має появитись господар. Перекладачі мріяли, що сам би Целан написав вірш або переклав українською мовою, яку добре знав. Вірш ввібрав у себе знання філології, літератури, філософії, біології, мистецтвознавства, культурології, зокрема Целан був травник і знався на квітах. У першій строчці Поета зустрічають арніка [Целан, 2018, с. 55]. – цілюща квітка і очанка – еуфразія (euphrasia) – філософська квітка, що відповідає за милозвучність та має зцілювати зір, втішати, побачивши, філософ має промовляти, на це сподівається поет (щось може віднімати мову, щось може віднімати зір, щось ранило, рани та травми має лікувати арніка, перетворювати побачене на промову має очанка).

Образність цих квітів дуже складна – арніка та очанка («eyebright») супроводжували поета у таборі у Румунії, водночас образ очанки – це також образ жовтої зірки – зірки, що як тавро позначала приналежність євреїв («Arnika, Augentrost, der / Trunk aus den Brunnes mit den» [Целан, 2018], у перекладі Майкла Гамбургера – «Арніка, зірка, / тяга з криниці з / зіркою померлих над нею», у Марка Белорусца – «арника, очей очанка»).

У листі до дружини Пауль Целан згадує, що у таборі він зустрічав очанку «Augentrost, Euphrasia, – квітка, про яку я говорив тобі, здається, дуже часто. Під час війни у Молдавії, навантажений двома відрами (з водою чи супом?), з котрими я ходив опівдні в одне маленьке селище, щоб потім її принести на «будмайданчик», я зустрічав її, це «втішання очей» – Augentrost» [Целан, 2006, с. 555-556].

Французький дослідник Жан Боллак вказує: «квітка арніки нагадує жовту зірку – відрізняю вальний знак, який мали носити євреї в гітлерівській Німеччині» [Bollak, 2006, с. 378]. Водночас реальний колодязь перед домом Гайдеггера був прикрашений дерев'яним кубом з вирізаною зіркою [Целан, 2018, с.55], хто користувався гостинністю Гайдеггера, напувався з колодязя, це гостинність «под. кровом хижини» (Bütte – хатинка, Hütte – покрив, «у хатині» в українському перекладі) [Lemke, 2002].

Після довгої подорожі Поет та Філософ вийдуть на «високі болота» («мочари»), але до цього їм треба пройти стертий лісовий шлях.

До поета промовляють і лісовий дерен, і зозулинець – квітка, поширена в Україні, Карпатах, та в Німеччині. Зозулинець належить до Орхідних, є європейським аналогом екзотичних орхідей, Парацельс використовував зозулинець для варіння цілющого і приворотного зілля, те, що має стати цілющим зіллям, стає для поета отрутою, такий підтекст травник Пауль Целан закладає у свій вірш, отрута полягає у малодушності і німотності щодо злочинів фашизму, недотриманні обіцянок. Свою країну Пауль Целан називає «країною колодязів», здавалось би гостинний колодязь у Чорному Лісі стає підступним, отруйним колодязем. Целан називає вірші «пляшковою поштою» («Бременська промова»), що завжди на шляху до чогось, цей шлях самому поетові та читачу має допомогти пройти Бог.

Візит в Шварцваальд 25 липня 1967 року (продовження поетичних читань Целана у Фрайбурзькому університеті, де з 1929 року кафедра Мартина Гайдеггера) мав стати кроком порозуміння не тільки Поезії та Філософії, але Жертви і Ката, наскільки жертва і злочин можуть бути озвучені, стати спадщиною комунікативного простору, а не німотності, а значить неіснування, і поезія, і філософія не повинні мовчати – їх завдання створювати агору високих смислів, через низини і топі подорожі виходять на високі болота та життєвий ґрунт, незважаючи на вогкість та непевність, поет ще має надію і сподівається на краще, в тому числі на Справжнє Пробудження Філософії через Слово. Найбільш точно ця надія фіксується у перекладі П'єра Жоріса – «для мислителя / слово / приходить, / в серці», «auf eines Denkenden / kommendes / Wort / in Berzen» [Целан, 2018]. – «for a thinker's / word / to come, / in the heart», в українському перекладі – «про сподівання, нині / на мислителя / визвольне (прийдешнє) / слово / у серці». Філософія закликає до вправління у мудрості, до дії, Целан наслідують тут стоїчне розуміння філософії як активної суспільної справи, що відкриває серце, є вправлінням у природному філософуванні, таке відкриття античної мудрості як вправи відбулось у працях П'єра Адо і стає дуже актуальним для сучасного філософського дискурсу. Наприклад, сучасний дослідник М. Шарп зазначає: «Саме в цьому активний «словесний» сенс філософії як вправи, яка вже звично відчутна для читачів творів П'єра Адо, що здається нам вирішальним, якщо ми хочемо краще зрозуміти розумність мудреця. Оскільки мудрість є технікою, яка може бути використана у філософії як вправа, це стає більш зрозумілим та інформативним для кращого схоплення думки нами, ніж раніше це було представлене у ранньому стоїчному розумінні техне як ремісництва» [Sharpe, 2021, с. 37].

Мартин Гайдеггер свого часу зазначає наскільки він цінує Целана як втілення сучасної поезії, світоглядного розвитку та осмисленої думки – «Я давно хочу познайомитись з Паулем Целаном. Він стоїть попереду всіх, але частіше тримається окремо» [Хайдеггер, 1991] [In Ukr]. Ф. Лаку-Лабарт фіксує таку думку, що в майбутній зустрічі Целан хотів, щоб цей філософ, котрий чує поезію, але котрий скомпрометував себе, відкрив хоч частку правди – «Целан, поет, причому поет-єврей, прийшов до Гайдеггера, філософа, філософанімця, з єдиним, але виразним проханням: щоб цей філософ, котрий чує поезію, але скомпрометував себе (У 1933 році за часів фашистського режиму Мартин Гайдеггер був ректором Фрайбурзького університету і закривав очі на злочинні дії фашистів. – примітка О. Т., Г. К., Н. О.)... дотичністю до того, що призвело до Аушвіца, а пізніше не сказав про Аушвіц рішученішого, щоб цей філософ вимовив хоч слово, хоч словом згадав про той біль. І тоді, після його слова, все було б ще можливе. Не «життя», а існування, поезія, мова» [Лаку-Лабарт, 2015, с. 50] [In Ukr].

Незважаючи на надії Поета Філософ залишився осторонь, холодний як дерево чи болото (пейзаж Хорбахських болот [Целан, 2018], якими прогулювались Целан та Гайдеггер), елемент ландшафту Чорного Лісу, колодязь замість цілющого став отруйним, так можливо від початку він і був отруйним, на це натякає поет: жовта зірка і зірка очанки позначають його («з жеребом зірки на ньому» в українському перекладі, ще більш гостро у перекладі П'єра Жоріса – колодязь, на якому «зоряна смерть зверху»)

Зозулинець, зозулині сльози (з роду орхідей, в давньогрецькій «орхіс» – яєчка, має парні бульби, парне повторення цього образу у вірші ще надає відчуття копіювання, близнюків у певних рисах, рослина довге не в'яне до запилення, в російському перекладі «ятришник» – той, що роз'ятрює рани) використовувався Парацельсом для приворотного зілля (Trunk – напій для ініціації або священного ритуалу), але дуже легко перебільшити дозу, отруїти (загалом має протиотруту, протизапальну дію, але потребує дуже дбайливого

ставлення). Гайдеггер не зміг вступити до діалогу («Орхідеи и Орхідеи порознь», «Зозулинець, знову зозулинець, поодинокі» [Целан, 2018, с. 55]), роль співрозмовника займає Бог, він нами керує, везе, під час їзди дорогами життя кожний візник може стати провісником діалогу, задуманого Богом, хоч сирі, сирі, Слово поета почуте. А. Лемке звертає увагу на те, що зозулинець – рослина-паразит, він має коріння, але це коріння споживає живильні речовини сусідів [Lemke, 2002, с. 330].

Під час зустрічі діалогу не відбулось, лише в дорозі, довірившись водію, Гайдеггер стає здатним до діалогу. Целан згадує: «Потім, в машині, між нами відбувся серйозний діалог, з мого боку виголошені ясні слова. Пан Нойман, який був там свідком, пізніше сказав мені, що, як йому здалось, бесіда ця мала епохальний характер. Сподіваюсь, Гайдеггер тепер візьметься за перо, напише декілька сторінок відгуку, проте і попередження також, з приводу нацизму, що відроджується» [Целан, 2006] [In Ukr]. Водій Нойман виступає і в ролі свідка, і в ролі Всевишнього, і в ролі проводаря у царства мертвих, своєрідного Вергілія для нового Данте. Наприклад, Ж. Боллак інтерпретує сам візит до Гайдеггера як нове відвідування Аїду, де медіатором виступає Нойман, він новий Вергілій, Вергілій без Беатрічі, і, як виявилось, без свого слова [Bollak, 2006].

Поет і Філософ, Жертва і Кат, Природа і Цивілізація, Травмований і Травма – поету треба визначитись з маркерами, але йому вдається вийти з цього приреченого кола на агору, агору публічного діалогу і загальної світової комунікації.

12 січня 1968 року Пауль Целан відправив вірш Гайдеггеру [Хайдеггер, 2003; Хайдеггер, 2006; Хайдеггер, 1993]. Відповідь знаного філософа розчаровує Пауля. Слово поета, що звучить в «Годтнауберзі» названо місцем, де «мислення намагалось зробити крок назад, в малу малість». Де слово поета водночас «заохочення і заклик, що зберігає пам'ять про день, проведений в Швацваальді в різному настрої» [Bollak, 2006] [In Ukr]. Тобто це порожні слова про забавки поета, що пасує навіть перед різними настроями, не то що суворими реаліями життя.

Для позначення особливого мовчазного діалогу, що виник між Мартином Гайдеггером і Паулем Целаном, Гайдеггер вводить два okazіональних новотвори – *zuschweigen* – дієслово, що позначає спів-мовчання, адресат надсилає своє мовчання співбесіднику, мовчання тут більше, ніж вербальний вираз, *erschweigen* – дієслово, що відповідає сутності мови як мовчання, що в глибині зберігає помисленне: «промова думки є промовляючи німотне (*Erschweigen*). Ця промова відповідає найглибшій сутності мови, котра походить з мовчання. Як промовляючий німотний, мислитель у своєму діянні і передстоянні стає спорідненим поетові і все одно залишається вічно від'єднаним від нього, так само як і поет від мислителя» [Хайдеггер, 2006, с. 407].

Залишається «смутиність», «обміни сировини» (*Krudes*) [Целан, 2018], «лісова крива», що так і не вивела на правдиву дорогу.

Це «смутиність» (*Krudes*) говорить про недомовленість, перерваність. *Krudes* – «грубе, необроблене, неперетравлене», субстантивованій прикметник, неперетравлена їжа може стати отрутою, невикристалізоване слово («нестравне») раниць ще глибше, ніж мовчанка. В чернетці Целана сама розмова так характеризується – це щось, чим «ми давимось/ котрим я давлюсь, / так що мене / із мене витискує» [Целан, 2006] [In Ukr], мета зустрічі Целана з філософом в тому числі була терапевтична – лікування травм і психічних розладів від них, натомість бачимо ще більше поглиблення ситуації – задуху від мовчанки та неоковирного слова.

Постфрейдистські та феноменологічні ідеї продовжуються у герменевтиці. Герменевтичні концепції відділяють слово та мову, розлучають їх. Об'єктивність мови підтримується потєбніанцями, структуралістами, феноменологами (Фреге, Гуссерль), об'єктивність слова екзистенціальною філософією, герменевтикою Бульмана, Рікера. Сторону слова тримає Бульман [Рікер, 1996, с. 133], слово стає Логосом, подією, що дозволяє «знайти буття як логос, що поєднує усі речі» [Рікер, 1996, с. 197] [In Ukr].

Тут поєднуються концепції М. Гайдеггера [Хайдеггер, 2003; Хайдеггер, 2006; Хайдеггер, 1993] та П. Рікера мова надає можливість не тільки висловлюватись, а й створювати – відтворювати єдність світу, єдність священного та буття, значення Логосу значно поглиблює як філософію мови, так і теорію перформативності у креативній, терапевтичній функції Слова:

Логос надає істинності та всеохопності висловлюванню. Це надає можливість не об'єктивної, а онтологічної ідентичності, яка через слово розкриває єдність буття, долає його розірваність і травмованість, як описує цей процес П. Рікер: «Коли людина фундаментально «засновується» як людина тільки тоді, коли вона «поєднана» логосом, котрий сам «поєднує усі речі», то втішання стає можливим, і воно буде не чимось іншим, як саме щастям належати логосу і буттю в ролі логосу. Це щастя виникає в першу чергу в «начальній поетизації» (Urdichtung), і потім – у мисленні. Гайдеггер говорить в одному місці, що поет бачить священне, а мислитель – буття; хай поет і мислитель перебувають на різних верхівках, але їх голоси доповнюють один одного» [Рікер, 1996, с. 198] [In Ukr].

**Висновки.** 1. На основі герменевтичного аналізу одного вірша Пауля Целана («Тодтнауберг») встановлена можливість діалогу між філософією ХХ століття (Мартин Гайдеггер) та поезією ХХ століття (Пауль Целан) в агорі публічного філософування. Філософія розглядається як складне поєднання поезису і праксису, різноманітних дискурсів, як місце культурного діалогу і як терапія культурних травм.

2. Такого втішання (euphrasia) філософією і потребував Пауль Целан, і він його отримав від філософії та філософської комунікації загалом, а не від Мартина Гайдеггера (розглянуті причини спотворення комунікації та цілісність діалогічного дискурсу).

3. Доводиться, що філософія завжди більше, ніж окремі філософи, такий головний урок, засвений автором «Тодтнауберга», антропологічна проблематика завжди ширше, ніж окремі дискурси, хоча навіть в окремих творах (трактатах, прозових творах, віршах) ми можемо виявити цілий спектр таких дискурсів.

4. На жаль, сам М. Гайдеггер не завжди був готовий до такого діалогу, але його філософія діє від його імені, доповнюючи слова поезії, сама ситуація агори закладається вільністю філософської думки. На яких верхівках би не перебували люди – чи Поезії, чи Філософії, на верхівці Горі Мерців чи Чарівної гори – головне, щоб вони зберігали гуманність і відкритість до Іншого голосу, що чутний з будь-якої вершини.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гадамер Х.-Г. Мартину Хайдеггеру-85 / пер нем. А. Лаврухин. Пути Хайдеггера: исследование позднего творчества. Минск Пропилеи, 2007. С.122-138.
2. Гумбрехт Г.У. Продукування присутності. Що значення не може передати / пер. з англ. І. Іващенко. Харків: IST Publishing, 2020. 186 с.
3. Коваль О.А., Крюкова Е.Б. «Тодтнауберг» Целана: попытка разговора между философией и поэзией. *Вестник Томского государственного университета. Филология.* 2020. № 64. С. 196-219.
4. Лаку-Лабарт Ф. Пoesия как опыт / пер. с фр. Н. Мавлевич. Москва: Три квадрата, 2015. 192 с
5. Рікер П. Герменевтика и психоанализ. Религия и вера / пер. с фр., послесл., примеч. И.С. Вдовина. Москва: Искусство, 1996. 270 с
6. Хайдеггер М. Время и бытие. Статьи и выступления / пер. с нем. Москва: Республика, 1993. 447 с.
7. Хайдеггер М. Гельдерлин и сущность поэзии / пер. с нем. Г. Ноткина. *Хайдеггер М. Разъяснение к поэзии Гельдерлина.* Санкт-Петербург: Академический проект, 2003. С.63-98.
8. Хайдеггер М. Ницше. Т.1. Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2006. 608 с.
9. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге / пер. с нем. Москва: Высшая школа, 1991. 192 с.
10. Целан П. Світлопримус. Поезії. Celan Paul. Lichtzwang / пер. з нім., передмова П. Рихло. Чернівці: Вид-во XXI, 2018. 228 с.
11. Целан П. Стихотворения. Проза. Письма / под. общ. ред. М. Белорусца. Москва: Ад Маргенем Пресс, 2008. С.236-706.
12. Bednarsk M. Moral of the Novel: Rorty and Nussbaum on the Ethical Role of Literature. *Eidos. A Journal for Philosophy of Culture.* 2020, Vol. 4. no.4. Pp.175-189, DOI: <https://doi.org/10.14394/eidos.jpc.2020.0046>

13. Bollak J. *Dichtung wider Dichtung: Paul Celan und die Literatur*. Göttingen: Wallstein, 2006. 535 s.
14. Caruth C. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. Baltimore: John Hopkins University Press, 2016. 208 p.
15. Dalaqua G. H. Aesthetic injustice. *Journal of aesthetics and culture*. 2020, Vol. 12. Pp.1-2, DOI: <https://doi.org/10.1080/20004214.2020.1712183>
16. Lemke A. *Konstellation ohne Sterne: zur poetischen und geschichtlichen Zäsur bei Martin Heidegger und Paul Celan*. München: Fink, 2002. 596 s.
17. Sharpe M. A. Good Person for a Crisis? On the Wisdom of the Stoic Sage (in Himself&for Us). *Eidos. A Journal for Philosophy of Culture*, 2021, Vol. 5. no.1. Pp. 32-49, DOI: <https://doi.org/10.14394/eidos.jpc.2021.0003>
18. Wilburn R. What is the Relation between Semantic and Substantive Epistemic Contextualism? *Logos&Episteme*, 2021, Vol. XII, no.3. Pp. 344-366.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2021

Стаття рекомендована до друку 10.11.2021

**Olena V. Tytar**, Dr. Sc in Philosophy, professor of the Department of Theory of Culture and Philosophy of Science V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-1951-7830>

**Ganna K. Kostenko**, postgraduate of the Department of Theory of Culture and Philosophy of Science V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-2731-5251>

**Nataliia M. Ovcharenko**, senior teacher of the Department of Theory of Culture and Philosophy of Science V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-1243-8988>

## PHILOSOPHY AS AN AGORA OF CULTURAL DIALOGUE: MEETING OF MARTIN HEIDEGGER AND PAUL CELAN

Philosophy as poetry and praxis, as agora of cultural dialogue is considered. Based on hermeneutic analysis of one of Paul Celan's poems ("Todtnauberg"), the possibility of a dialogue between twentieth-century philosophy (Martin Heidegger) and twentieth-century poetry (Paul Celan) in the agora of public philosophizing has been established. Paul Celan was comforted by philosophy (euphrasia). It turns out that philosophy is always more than philosophers, this is the main lesson learnt by the author of the poem "Todtnauberg". It is shown that anthropological issues are always broader than individual discourses, although even in individual works (treatise, poem) we can find a whole range of such discourses.

The poet dedicates poem "Todtnauberg" to the turning point in his life and development of twentieth-century philosophy (meeting with the most famous and influential twentieth-century philosopher Martin Heidegger).

Philosophy is seen as a complex combination of poetry and praxis, diverse discourses, as a place of cultural dialogue and a therapy for cultural trauma. Paul Celan needed such consolation (euphrasia) by philosophy, and he received it from philosophy and philosophical communication in general, and not from Martin Heidegger (the reasons for distortion of communication and integrity of dialogical discourse are considered).

Unfortunately, Heidegger himself was not always ready for such a dialogue, but his philosophy acts on his behalf, complementing the words of poetry, the very situation of an agora is based on freedom of philosophical thought, at the top of Mountain of the Dead or the Magic Mountain, the main thing is that they maintain humanity and openness to the Other Voice which can be heard from any top.

Language provides an opportunity not only to express but also to create - to reproduce the unity of the world, unity of the sacred and being, meaning of the Logos significantly deepens both the philosophy of language and the theory of performativity in the creative, therapeutic function of the Word. Logos imparts truth and comprehensiveness to the statement. This provides an opportunity for not an objective but an ontological identity which through the word reveals the unity of being, overcomes its rupture and trauma.

Keywords: **hermeneutic analysis, discourse, trauma, metaphor, agora, cultural dialogue**

## REFERENCES

1. Bednarsk, M. (2020). Moral of the Novel: Rorty and Nussbaum on the Ethical Role of Literature. *Eidos. A Journal for Philosophy of Culture*. Vol. 4. no.4. Pp.175-189, DOI: <https://doi.org/10.14394/eidos.jpc.2020.0046> (In English)
2. Bollak, J. (2006). *Dichtung wider Dichtung: Paul Celan und die Literatur*. Gottingen: Wallstein, 2006. 535 s. (In German).
3. Caruth, C. (2016). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. Baltimore: John Hopkins University Press, 2016. 208 p. (In English)
4. Celan, P. (2006). *Poems. Prose. Letters. Edited by M. Belorusetz*. Moscow: Ad Marginem Press, 2008. Pp. 236-706. (In Russian).
5. Celan, P. (2018). Light Forcing. *Poems. Celan Paul. Lichtzwang*, trans. from German, preface P. Ryhlo. Chernivtsi: XXI, 2018. 228 p. (In Ukrainian, In German).
6. Dalaqua, G. H. (2020) Aesthetic injustice. *Journal of aesthetics and culture*. Vol. 12. Pp.1-2, DOI: <https://doi.org/10.1080/20004214.2020.1712183> (In English)
7. Gadamer, H.-G. (2007). Martin Heidegger-85. *Path Martin Heidegger: exploration of late creativity of Martin Heidegger*. Minsk: Propilei, 2007. Pp.122-138. (In Russian).
8. Gumbrecht, G.U. (2020). Production of Presence. What value cannot convey, trans. from English. Kharkiv: IST Publishing. 186 p.
9. Heidegger, M. (1991). *Conversation on a country road, trans. from German*. Moscow: High School, 1991. 192 p. (In Russian).
10. Heidegger, M. (1993). *Time and life. Articles and reports, trans. from German*. Moscow: Republic. 447 p. (In Russian).
11. Heidegger, M. (2003). Hölderlin and the essence of Poetry, trans. G. Notkin from German. *Heidegger, M. Explanation of Hölderlin's Poetry*. St. Petersburg: Academic Project. Pp.63-98. (In Russian).
12. Heidegger, M. (2006). *Nietzsche, trans. from German*. Vol.1. St. Petersburg: Vladimir Dal', 2006. 608 p. (In Russian).
13. Koval, O.A., Kryukova, E.B. (2020). Todtnauberg Celana: a sample of a conversation between philosophy and poetry. *Tomsk State University Bulletin. Philology. no 64*. Pp.196-219. (In Russian).
14. Laku-Labart, F. (2015). *Poetry as an experience, trans. from French N. Mavlevich*. Moscow: Three squares. 192 p. (In Russian).
15. Lemke, A. (2002). *Konstellation ohne Sterne: zur poetischen und geschichtlichen Zäsur bei Martin Heidegger und Paul Celan*. Munchen: Fink, 2002. 596 s. (In German).
16. Ricoeur, P. (1996). *Hermeneutics and Psychoanalysis. Religion and Faith*, trans. from French, afterword, notes I.S. Vdovina. Moscow: Art. 270 p. (In Russian).
17. Sharpe, M. A. (2021). Good Person for a Crisis? On the Wisdom of the Stoic Sage (in Himself&for Us). *Eidos. A Journal for Philosophy of Culture*. Vol. 5. no.1. Pp. 32-49, DOI: <https://doi.org/10.14394/eidos.jpc.2021.0003>. (In English).
18. Wilburn, R. (2021). What is the Relation between Semantic and Substantive Epistemic Contextualism?. *Logos&Episteme*. Vol. XII, no.3. Pp. 344-366. (In English).

The article was received by the editors 28.10.2021

The article is recommended for printing 10.11.2021